

O konieczności typizacji przestępstwa buntu w polskim kodeksie karnym

On the Necessity to Typify the Crime of Mutiny in the Polish Penal Code

Anxiety among soldiers is a phenomenon that has been occurring more than once in many armies. Sometimes such anxiety turns into something worse, such as a mutiny or even a coup. There are many examples of such events. These phenomena are most often implied by the unstable political, economic or social situation, such as the Spanish Civil War of 1936-1939, the junta of black colonels in Greece, or the revolts of unpaid soldiers in the Polish-Lithuanian Commonwealth. There are certain structures aimed at maintaining discipline in the army within Polish criminal law. These structures include, among others the ultimate military need, the purpose of which is to enforce obedience to an order who resists an order of a commander by the letter of the applicable law. This is a good solution because the commanding officer can have a real influence on the soldier and, consequently, can maintain military discipline. If, however, there was a mutiny in the army it would not be possible to convict the guilty soldiers for this act, as this crime is not specified by the provisions of the Penal Code. In connection with the above, the author tries to show that it is necessary to adhere to the crime of rebellion in the criminal code to influence the consciousness of Polish soldiers. They should be aware that they would be punished with an appropriate sanction in the event of committing this act.

Radosław Pietrzak

magister prawa
Akademia Pomorska w Słupsku

ORCID – 0000-0001-9478-8641

e-mail: radoslaw.pietrzak@apsl.edu.pl

Słowa kluczowe:
bunt, zamach stanu, prawo karne,
Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej,
dowódca, żołnierz

Key words:
Mutiny, coup d'état, criminal law,
Armed Forces of the Republic of Poland,
commander, soldier

<https://doi.org/10.36128/priv.vi38.308>

1. Wstęp

Wojsko to specyficzna instytucja, która funkcjonuje na nieco innych zasadach niż administracja publiczna czy też zakłady pracy, firmy, koncerny etc., choć ma z nimi wiele wspólnego, na przykład zapewnia miejsca pracy. Jedną z istotnych różnic polega na tym, że w siłach zbrojnych panuje stosunek służbowy a w innych wyżej wspomnianych stosunek pracy. Inną kwestią, że w cywilnych instytucjach bądź korporacjach szef, kierownik czy też pracodawca może wydać jedynie polecenie. Pracownik, który go nie wykona, w najgorszym wypadku poniesie konsekwencje na podstawie przepisów kodeksu pracy, o ile oczywiście

nie dokona czynu stanowiącego przestępstwo stypizowanego w kodeksie karnym¹. Wojsko jako formacja mundurowa odróżnia się od innych instytucji tudzież korporacji tym, że dowódca wydaje rozkazy, które żołnierz ma obowiązek wykonać, zakładając oczywiście, iż są one zgodne z literą obowiązującego prawa. Za niewykonanie rozkazu, żołnierzowi może grozić nawet odpowiedzialność karna, co więcej rozkazodawca ma prawo wymusić na rozkazobiorcy wykonanie rozkazu w ramach kontratypu ostatecznej potrzeby (art. 319 k.k.).

Istotnym jest fakt, że zarówno w społeczeństwie, jak i w wojsku może dojść do pewnych zachowań, które szczególnie w siłach zbrojnych mogą być wysoce ujemne w skutkach. Społeczne niepokoje są dość częstym zjawiskiem, niejednokrotnie organizowane są strajki czy też inne wydarzenia mające na celu okazać sprzeciw danej władzy, grupie społecznej bądź innym wpływowym organizacjom lub instytucjom. Jak do tej pory pomimo niezliczonych już protestów, strajków i innych rodzajów sprzeciwu wyrażanych przez społeczeństwo od zmiany systemu w 1989 roku udało się uniknąć takich tragedii jak zamach stanu, wojna domowa czy innych wydarzeń destabilizujących struktury państwowości oraz życie społeczne. Fakt ten wskazuje na skuteczne działanie polskiego prawa oraz organów ścigania. Inaczej sprawa wygląda w wypadku Sił Zbrojnych RP. Naturalnie nie doszło tam do większych rozruchów w ostatnim trzydziestoleciu, a największym problemem socjologicznym mogła być tzw. wojskowa fala². Należy jednak wziąć pod uwagę, że w wojsku również może dojść do pewnego rodzaju niepokojów, żołnierze przy niefortunnych okolicznościach mogliby okazać niezadowolenie swoim dowódcą. Ustawodawstwo polskie posiada pewne instrumenty prawne, których celem jest zapewnienie utrzymania dyscypliny, a co za tym idzie również karności³ w wojsku, jednak brakuje przepisu prawnego, który dawałby możliwość

- 1 Kodeks karny (tj.: Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553 - dalej k.k.).
- 2 Fala wojskowa to zjawisko socjologiczne polegające na znęcaniu się starszych żołnierzy rezerwy nad młodszymi kolegami. Osobliwość ta znana jest również w innych państwach dawnego bloku wschodniego, przykładowo na Ukrainie, czy też w Rosyjskiej Federacji pod nazwą *diedowszczina*. Zob. także: Katarzyna Warecka, *Strasburg: państwo musi chronić młodych żołnierzy przed „falą”*. *Mosendz przeciwko Ukrainie* – wyrok ETPC z dnia 17 stycznia 2013 r. skarga nr 52013/08, LEX/el. 2014.
- 3 Pamiętać należy, że dyscyplina wojskowa to szerokie pojęcie, obejmuje ono nie tylko obowiązek wykonywania rozkazów, lecz także przestrzegania regulaminów oraz innych przepisów określających organizację i porządek życia wojskowego, jak również przestrzeganie norm regulujących zasady współżycia społecznego. Zob. także: Józef Bilicki, Eugenia Kempara, *„Czynna napaść na przełożonego i starszego stopniem w świetle*

ukarania prowodyrów ewentualnych ujemnych zdarzeń. W związku z tym, gdyby doszło do buntu w wojsku, który jako czyn przestępny *de lege lata* nie jest stypizowany w k.k., w myśl zasady *nullum crimen nulla poena sine lege* nie można by było ukarać przestępców za wywołanie wspomnianego zdarzenia czy choćby za udział w nim ze względu na brak stosownego przepisu. Wobec powyższego sądy najprawdopodobniej orzekałyby kary za inne poszczególne czyny, takie jak czynna napaść czy choćby zmuszenie przełożonego.

2. Rys historyczny

Spoglądając na długoletnią historię oręża polskiego spostrzec można, że niepokoje w polskich siłach zbrojnych nie należały do rzadkości. Buntów wśród żołnierzy były szczególnie częste w okresie Rzeczypospolitej Obojga Narodów, a zwłaszcza w XVII wieku. Państwo polsko-litewskie, choć terytorialnie duże i liczące się na arenie międzynarodowej, nieustannie borykało się z mocarstwami ościennymi, których polityka nastawiona była na ekspansję terytorialną. W XVII wieku największe zagrożenie dla Rzeczypospolitej stanowiły: od wschodu Państwo Moskiewskie, od północy Szwecja oraz od południa Imperium Osmańskie wraz z Chanatem Krymskim. W późniejszym okresie w miejsce trzech ostatnich weszło Cesarstwo Austrii oraz Królestwo Prus. Ponadto należy pamiętać również o powstaniach kozackich. Państwo polsko-litewskie niefortunnie znalazło się w samym środku tego kotła, w związku z czym działania zbrojne, zwłaszcza w tamtym okresie, trwały niemalże nieustannie, co powodowało konieczność utrzymania silnej armii, ta zaś wymagała żołdu, na który ze względu na niewydolny ustrój polityczny oraz stopniowo pogarszającą się sytuację ekonomiczną w kraju, a także brak odpowiedniego uregulowania systemu podatkowego często zwyczajnie nie starczało pieniędzy. Nieregularnie wypłacany żołd czy też jego brak stanowił najczęstszą przyczynę niepokoїв oraz buntów wśród żołnierzy walczących po stronie Rzeczypospolitej. Wojskowi zawiązywali tzw. konfederacje, wypowiadali posłuszeństwo dowódcom, hetmanom etc. i niejednokrotnie łupili wsie, czy też innymi, niezgodnymi z obowiązującym prawem metodami odbierali należną im zapłatę. Przykładami takich zdarzeń były m.in. konfederacja wojska inflanckiego z lat 1602-1608, konfederacja grodzieńska z 1610 roku czy konfederacja lwowska z roku 1622.

Ustawodawstwo Rzeczypospolitej przewidywało sankcje karne za przestępstwa w tym typie, na przykład Króla Władysława IV artykuły wojsku cudzoziemskiemu opisane⁴. Przepis art. I, tytułu XII tego aktu prawnego

przepisów kodeksu karnego” *Wojskowy Przegląd Prawniczy*, nr 4 (1971): 453.

4 „Króla Władysława IV artykuły wojsku cudzoziemskiemu opisane”, [w:] Stanisław Kutrzeba, *Polskie ustawy i artykuły wojskowe od XV do XVIII wieku* (Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1937), 217-218.

brzmiał: „W którymby pułku albo chorągwi bunt jaki stał albowi też w obozie na stanowisku, w ciągnięciu swawolnie jeden drugiego na pojedynkę wyzywał, tedy ma być o autorze uczyniona inkwizycja, a ten, co by się znalazł winnym i był do tego powodem, nietylko na swej osobie, ale i z pomocnikami swemi ma być na gardle karany”. Ponadto artykuł II tego samego tytułu mówił, iż: „Temuż karaniu mają podlegać i ci co w pułkach i chorągwiach obwinieni będą, że kiedy im każą potykać się z nieprzyjacielem, albo do szturmowania iść nie chcieli, owszem albo z swej woli, uporą i przeciwieństwem albo też z bojaźni i przelęknienia jak wryci stoją i z placu uciekają”. Pomimo jednak tego, że ówczesne polskie ustawodawstwo przewidywało karę śmierci za czyn przestępny buntu, nie było to zbyt często egzekwowane, co, biorąc pod uwagę nagminne problemy z wypłatą żołdu i w konsekwencji nierzadko wybuchające buntami żołnierzy, nie powinno dziwić. Jednym z najbardziej drastycznych przykładów były rozruchy z lat 1612-1614, wywołane przez chorągwie zbuntowanego wojska, które doprowadziły do wysoce ujemnych skutków dla państwa polsko-litewskiego⁵.

W XVIII wieku wojsk regularnych w Rzeczypospolitej było niewiele, państwo to było stopniowo coraz bardziej zależne od sąsiedniej Rosji. Nadzieje na zmianę tego stanu rzeczy zostały rozbudzone wraz z wprowadzeniem Konstytucji 3 maja⁶, jednak już kilka lat później państwo polsko-litewskie zniknęło z mapy politycznej Europy.

Wraz z odrodzeniem się państwa polskiego w 1918 roku utworzona została również armia, której zadaniem było chronić granice nowopowstałego państwa. Okres dwudziestolecia międzywojennego był trudnym

-
- 5 Leszek Kania, „Przegląd i charakterystyka źródeł wojskowego prawa karnego w dawnej Polsce na tle dziejów polskich sił zbrojnych (do 1795 r.): rys prawno-historyczny” *Prace Instytutu Prawa i Administracji Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Sulechowie. Studia Lubuskie*, nr 1 (2005). https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Lubuskie_prace_Institutu_Prawa_i_Administracji_Panstwowej_Wyzszej_Szkoly_Zawodowej_w_Sulechowie/Studia_Lubuskie_prace_Institutu_Prawa_i_Administracji_Panstwowej_Wyzszej_Szkoly_Zawodowej_w_Sulechowie-r2005-t1/Studia_Lubuskie_prace_Institutu_Prawa_i_Administracji_Panstwowej_Wyzszej_Szkoly_Zawodowej_w_Sulechowie-r2005-t1-s31-51/Studia_Lubuskie_prace_Institutu_Prawa_i_Administracji_Panstwowej_Wyzszej_Szkoly_Zawodowej_w_Sulechowie-r2005-t1-s31-51.pdf; 43. [dostęp: 6.04.2020].
- 6 „Konstytucja 3 Maja. Ustawa Rządowa z 3 Maja 1791 r.”, [w:] Mieczysław Adamczyk, Stefan Pastuszka, *Konstytucje polskie w rozwoju dziejowym, 1791-1982* (Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1985), 31-32.

ekonomicznie dla Polski, podobnie jak dla wielu innych państw europejskich i w konsekwencji opiewał w niepokoje społeczne, ale także otwarte pucze wojskowe. Do najistotniejszych tego typu zdarzeń należał między innymi bunt gen. Lucjana Żeligowskiego⁷, który miał miejsce w 1920 roku⁸. Następnie w 1926 roku doszło do tzw. przewrotu majowego na czele którego stanął marszałek Józef Piłsudski wraz z wiernymi mu oddziałami Wojska Polskiego. W wyniku tego zdarzenia Rzeczpospolita z państwa demokratycznego stała się państwem autorytarnym i takim pozostała do wybuchu II wojny światowej. Przewrót majowy w swojej istocie wypełniał znamiona zbrodni zamachu stanu, podobnie z resztą jak bunt generała Żeligowskiego. Co do samego buntu, czyn ten nie był stypizowany w żadnym z polskich aktów prawnych zawierających przepisy wojskowego prawa karnego materialnego od odzyskania niepodległości przez Polskę aż po dziś dzień.

3. Społeczno-ekonomiczne przyczyny możliwości zaistnienia niepokojów w siłach zbrojnych

Liczebność Sił Zbrojnych RP szacuje się obecnie wraz z rezerwą oraz Wojskami Obrony Terytorialnej na blisko 200 000 żołnierzy, natomiast sumując dodatkowo pracowników cywilnych w wojsku liczba ta byłaby jeszcze wyższa. Wojsko jest formacją mundurową, podobnie jak Policja, Straż Graniczna i inne.

Wojsko na tle innych służb wyróżnia fakt, że zadaniem tej instytucji jest ochrona granic państwa i zapewnianie bezpieczeństwa jego obywateli przed atakiem z zewnątrz, a w skrajnych okolicznościach również utrzymanie porządku społecznego w kraju. Należy wziąć pod uwagę, że czasem może dojść do sytuacji, kiedy pracownik czy też pracownicy, a niekiedy nawet ich bardzo duża grupa, zechcą okazać swoje niezadowolenie pracodawcy z różnych przyczyn, takich jak niedostatecznie duża płaca, niezadowalające warunki pracy, ujemne stosunki na linii pracodawca-podwładny i wiele innych. Rozwiązania, jakie mogą podjąć pracownicy instytucji cywilnych lub korporacji etc., są różne, mają oni chociażby możliwość ogłoszenia strajku, który może przybrać różną formę, mniej lub bardziej agresywną. Mogą oni również zmienić pracę, przejść do innej, konkurencyjnej firmy, poprosić o pomoc

7 Czyn dokonany przez generała L. Żeligowskiego został niesłusznie nazwany buntem, gdyż miał on znamiona zbrodni zamachu stanu. W związku z tym termin ten może być użyty tylko w potocznym znaczeniu w kontekście wspomnianego wydarzenia.

8 Bunt gen. L. Żeligowskiego przyczynił się do utworzenia tzw. Litwy Środkowej, która następnie została przyłączona do Rzeczypospolitej. Zob. także: Aleksander Srebrakowski, *Sejm Wileński 1922 roku. Idea i realizacja* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995), 21-43.

związki zawodowe, zażądać podwyżki czy też walczyć o swoje prawa w Sądzie Pracy.

W wypadku żołnierzy sytuacja wygląda inaczej. Na podstawie art. 78 ust. 5 ustawy z dnia 11 września 2003 r.⁹ o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych uposażenie żołnierzy ustalane jest przez Ministra Obrony Narodowej w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw pracy. Oznacza to, że żołnierz sam nie może zabiegać o podwyżkę. Żołnierze Wojska Polskiego nie mogą również zrzeszać się w związkach zawodowych¹⁰. Zakaz ten określa art. 108 ust. 1 u.s.w.z.z. Taki stan rzeczy zdecydowanie utrudnia żołnierzom dochodzenia swoich ewentualnych roszczeń w sposób zgodny z literą prawa. Powyższy przepis funkcjonuje w zgodzie z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP¹¹, o czym orzekł również Trybunał Konstytucyjny¹². Wojsko Polskie nie może również zorganizować strajku, co określone zostało w art. 19 ustawy o rozwiązywaniu sporów zbiorowych¹³.

W związku z powyższymi należy zauważyć, iż zasadniczo żołnierz polski nie ma zbyt wielu dostępnych instrumentów prawnych do wyrażenia swojego niezadowolenia, tymczasem środki po temu będące w zasięgu Sił

9 Ustawa z dnia 11 września 2003 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych (tj.: Dz. U. z 2020 r. poz. 860, 2112 – dalej u.s.w.z.z.).

10 Art. 70 ust. 1 ustawy o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych zakazywał im tworzenia oraz zrzeszania się w związkach zawodowych. W tej kwestii w 1998 r. interweniował ówczesny Rzecznik Praw Obywatelskich – Adam Zieliński. Złożył on wniosek do Trybunału Konstytucyjnego o orzeczenie niezgodności wspomnianego przepisu z Konstytucją RP, by żołnierze mogli zrzeszać się w związkach zawodowych, jednak sędziowie TK w swoim orzeczeniu nie przychyliłi się do tez RPO. Żołnierze Wojska Polskiego do dziś nie mogą zrzeszać się w związkach zawodowych, pomimo, iż w wielu krajach europejskich taka możliwość funkcjonuje. Zob. także: Wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 10 sierpnia 1998 r. (RPO/278500/98/I/AM/IX/TG). <https://www.rpo.gov.pl/sprawy-generalne/pdf//1998/05/278500/425095.pdf>. [dostęp: 12.12.2020], Ustawa z dnia 30 czerwca 1970 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych (tj.: Dz. U. z 1997 r. Nr 10). <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19700160134/U/D19700134Lj.pdf>. [dostęp: 12.12.2020].

11 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (tj.: Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483).

12 Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 marca 2000 r. sygn. akt K. 26/98.

13 Ustawa o rozwiązywaniu sporów zbiorowych z dnia 23 maja 1991 r. (tj.: Dz. U. z 2020 r. poz. 123.).

Zbrojnych RP mogłyby w skrajnej sytuacji implikować zdarzenia o wysoce ujemnych skutkach. Za przykład może posłużyć sytuacja, w której żołnierze w wyniku niskiej jakości dowodzenia w danej jednostce mogliby zorganizować się w większej liczbie i wystąpić przeciw takiemu dowódcy czy wręcz całemu dowództwu.

W wypadku wystąpienia wysokiej skali niezadowolenia, które mogłyby powstać w wyniku obniżenia warunków ekonomicznych czy też nieodpowiedniego dowodzenia, co mogłyby się zdarzyć zwłaszcza w trakcie wojny, należy wziąć pod uwagę możliwość dokonania przez żołnierzy różnych czynów, tak jak próba wymuszenia określonego zachowania na dowódcy przy zastosowaniu przemocy fizycznej, szantażu, zastraszenia czy gróźb różnego rodzaju, a to wszystko jeszcze mogłyby być dodatkowo okraszone wzmożoną agresją, zbiegowiskiem etc. Kompilacja niektórych lub wszystkich spośród wyżej wymienionych czynów dokonanych przez żołnierzy – wypełniających odpowiednie znamiona, dokonanych wspólnie i w porozumieniu, w połączeniu z przestępstwem zbiegowiska – można by bez wahania zakwalifikować jako bunt. Na przeszkodzie stoi jednak fakt, że, jak już wcześniej wspomniano, *de lege lata* takie przestępstwo nie zostało stypizowane w ustawie karnej.

W okresie pokoju wybuch buntu w armii wydaje się dość mało prawdopodobny, zwłaszcza przy sprzyjającej sytuacji ekonomicznej i godziwych wynagrodzeniach żołnierzy. W czasie trwania działań zbrojnych jednak mogłyby się okazać niezbędne stypizowanie przestępstwa buntu w części wojskowej kodeksu karnego, gdyż tego typu rozwiązanie, zwłaszcza w takich sytuacjach, stanowiłoby istotne narzędzie prawne służące utrzymaniu dyscypliny. W obecnych czasach, pomimo względnego dobrobytu oraz mniejszej ilości konfliktów zbrojnych i odbywających się na mniejszą skalę niż w ubiegłym wieku, a także stopniowo poprawiającej się sytuacji ekonomicznej, na świecie wciąż zdarzają się wojskowe bunty czy wręcz zamachy stanu, jak niedawno miało to miejsce choćby w Birmie¹⁴. Innym przykładem był bunt wojskowych w Filipinach¹⁵ w 2003 roku, do którego doszło m.in. w związku z niskimi wynagrodzeniami oraz fatalnymi warunkami kwaterowania żołnierzy. W 2009 roku natomiast doszło do buntu w organizacji paramilitarnej

14 Agnieszka Kwiatkowska, „Wojskowy zamach stanu w Mjanmie. Aung San Suu Kyi aresztowana”, *wyborcza.pl*, 1 lutego 2021. <http://arch.historiaimedia.org/2010/08/02/przypisy-do-internetu-w-pracy-naukowej/index.html>. [dostęp: 24.02.2021].

15 „Bunt wojskowych na Filipinach trwał niecałą dobę” *wyborcza.pl*, 28 lipca 2003 r. <https://wyborcza.pl/1,75248,1595122.html>. [dostęp: 24.02.2021].

strzegącej granic w Bangladeszu¹⁶. Niepokoje te wybuchły również na tle ekonomicznym, gdyż funkcjonariusze tej służby mundurowej żądali zrównania w uposażeniu z żołnierzami armii regularnej.

Państwa, których dotyczą wspomniane zdarzenia, łączą problemy ekonomiczne oraz niestabilność polityczna, co Polsce na chwilę obecną nie grozi, a przynajmniej nie w takim stopniu jak tamtym krajom. Nie oznacza to jednak, że będzie tak zawsze, ponieważ na arenie międzynarodowej niczego nie można być absolutnie pewnym. Mogą wystąpić niepokoje w siłach zbrojnych, czego idealnym potwierdzeniem są niedawne zdarzenia, tj. listy byłych generałów francuskich do prezydenta Emmanuela Macrona¹⁷, oraz list byłych generałów USA¹⁸, z których treści wynika, iż zarówno wśród francuskich, jak i amerykańskich żołnierzy może w przyszłości dojść do niepokojów. Należy również pamiętać, że sytuacja ekonomiczna i polityczna może w każdej chwili się pogorszyć, zwłaszcza w dobie recesji będącej wypadkową pandemii spowodowanej wirusem SARS-CoV-2 oraz zmienności cyklu koniunkturalnego. Wówczas niepokoje w armii również mogą stać się realnym zagrożeniem ze względu na pogarszające się warunki socjalne żołnierzy, podobnie jak reszty społeczeństwa. W związku z powyższym warto rozważyć *de lege ferenda* kwestię typizacji czynu zabronionego buntu, gdyż może się to okazać istotnym instrumentem prawnym w celu utrzymania ładu i dyscypliny w Siłach Zbrojnych RP, zwłaszcza w czasie recesji, która *de facto* w każdej chwili może przybrać na sile.

4. Ostateczna potrzeba wojskowa

Funkcjonowanie armii opiera się na rozkazie, którego celem jest m.in. utrzymanie dyscypliny oraz posłuszeństwa wśród żołnierzy. Rozkaz ma dużo większe znaczenie niż polecenie wydawane przez osobę uprawnioną w danej

-
- 16 Kamil Świętoń, „Coraz ostrzejszy bunt żołnierzy w Bangladesz” *e-polityka.pl*, 26 lutego 2009 r. http://www.e-polityka.pl/a.15159.d.17.Coraz_ostrzejszy_bunt_zolnierzy_w_Bangladeszu.html. [dostęp 24.02.2021].
 - 17 Zob. Wojciech Golonka, „Mocny apel generałów – prezydent Macron pozostaje głuchy” *DoRzeczy.pl*, 22 kwietnia 2021 r. <https://dorzeczy.pl/tylko-na-dorzeczy/180456/list-generalow-do-macrona-przestrzegaj-przed-wojna-domowa.html>. [dostęp: 15.05.2021], zob. także: Mateusz Kucharczyk, „Kolejny list wojskowych. Ostrzegają przed wewnętrznym konfliktem” *EURACTIV.pl*, 11 maja 2021 r. <https://www.euractiv.pl/section/bezpieczenstwo-i-obrona/news/francja-macron-le-pen-wojskowi-list-islam-wojna-domowa/>. [dostęp: 15.05.2021].
 - 18 Zob. „List byłych generałów USA: Kraj skreślił w kierunku socjalizmu i marksistowskiej tyranii” *DoRzeczy.pl*, 13 maja 2021 r. <https://dorzeczy.pl/opinie/184409/list-generalow-usa-kraj-skrecil-w-kierunku-tyranii.html>. [dostęp: 15.05.2021].

cywilnej instytucji, czy choćby korporacji i jego niewykonanie wiąże się z surowszymi sankcjami niż nagana, obniżenie pensji czy też utrata pracy. Większość działań żołnierzy w ramach pełnienia służby wymaga, aby dowódca wydał rozkaz i aby rozkazobiorca go wypełnił. Sankcje karne za odmowę wykonania rozkazu na gruncie art. 343 k.k. z całą pewnością spełniają w dużej mierze funkcję prewencyjno-wychowawczą, nie daje to jednak absolutnej pewności, że żołnierze nie dopuszczą się buntu. Gdyby doszło do sytuacji, w której rozkazobiorca okazałby brak posłuszeństwa i uchylałby się od wykonania rozkazu, rozkazodawca ma możliwość użycia skutecznego narzędzia prawnego, jakim jest instytucja ostatecznej potrzeby wojskowej.

Konstrukcja o cechach wspomnianego kontraktynu w wersji kodeksowej po raz pierwszy pojawiła się na ziemiach polskich w niemieckim kodeksie karnym wojskowym¹⁹ z 1872 roku. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości konstrukcja ta została recypowana do polskiego ustawodawstwa, podobnie jak pozostałe przepisy niemieckiego prawa karnego wojskowego materialnego w tamtym okresie i była typizowana w każdym kolejnym polskim akcie prawnym dotyczącym wspomnianej dziedziny²⁰.

Omawiany kontraktyn stanowi skuteczne narzędzie w rękach dowódców do utrzymania dyscypliny w wojsku, gdyż w razie nieposłuszeństwa żołnierza wobec rozkazu rozkazodawca ma możliwość wymusić posłuch na rozkazobiorcy zgodnie z prawem. Dowódca, aby osiągnąć ten cel, ma możliwość zachowania się w sposób wypełniający znamiona czynów zabronionych, takich jak naruszenie dobrego imienia żołnierza, jego nietykalności, użycie

19 Tadeusz Hanausek w swoim artykule o ostatecznej potrzebie pisał, iż przepis z § 124 Niemieckiego Kodeksu Karnego Wojskowego z 1872 r. był niejako prototypem wspomnianej instytucji, istniejącej w polskim ustawodawstwie po dziś dzień. Biorąc pod uwagę ewolucję kontraktynu ostatecznej potrzeby wojskowej w naszych kodyfikacjach można uznać, iż stwierdzenie to było słuszne. Niemiecki Kodeks Karny Wojskowy z dnia 20 czerwca 1872 r. wg tłumaczenia Komisji prawno-wojskowej T.R.S., Warszawa 1920 - dalej NKKW, zob. także: Tadeusz Hanausek, „Działanie w przypadku ostatecznej potrzeby” *Wojskowy Przegląd Prawniczy*, nr 1 (1963): 49.

20 Jedyną polską ustawą zawierającą przepisy wojskowego prawa karnego materialnego, w której nie został stypizowany kontraktyn ostatecznej potrzeby był Kodeks Karny Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR, wprowadzony w życie przez organ nie mający po temu uprawnień – Zarząd Główny Związku Patriotów Polskich na czele którego stała Wanda Wasilewska, zob. także: Kodeks Wojskowy Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR, Wydawnictwo I Korpusu Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR 1943, dalej KWPSZ, por. Adam Lityński, „Prawo karne w okresie PKN – wahania i decyzje” *Roczniki Administracji i Prawa*, nr 1 (2015): 64.

agresji słownej, a także fizycznej i wiele innych. Zasadniczo wachlarz możliwości wpływania przez dowódcę na żołnierza, by ten wykonał rozkaz, jest niemal nieograniczony, z tego względu, że w wypadku ostatecznej potrzeby, inaczej niż w przypadku stanu wyższej konieczności czy choćby obronie koniecznej, nie musi być zachowana proporcjonalność dóbr²¹. Gdyby było inaczej, dowódca musiałby się zastanawiać nad tym, czy poprzez dane zachowanie poświęci dobro o wyraźnie wyższej wartości niż posłuch dla rozkazu, co w konsekwencji – jak słusznie zauważył Marian Flemming – mogłoby doprowadzić do poważnych skutków ujemnych²².

Jedyną kwestią sporną i nieoczywistą jest możliwość użycia broni przez rozkazodawcę w ramach ostatecznej potrzeby, gdyż przepis w żaden sposób się do tego nie odnosi²³. Można zatem spostrzec, że kontratyp ostatecznej potrzeby niejako mógłby zapobiegać ewentualnym niepokojom w wojsku. Problem polega na tym, że instytucja ta służy jedynie wymuszeniu posłuchu dla rozkazu, jak sama treść przepisu art. 319 § 1. Tymczasem w wojsku może dojść do zachwiania dyscypliny nie tylko poprzez odmowę wykonania rozkazu przez żołnierza. Jeśli dojdzie w siłach zbrojnych do niepokojów i dowódca będzie chciał w jakiś sposób przeciwdziałać, będzie mógł mówić o działaniu w stanie wyższej konieczności czy też obronie koniecznej, co nie zmieni jednak faktu, iż *de iure* nie ma możliwości skazania żołnierza za czyn buntu. *De lege ferenda* wydaje się koniecznym, aby stypizować wspomniany czyn oraz ustalić możliwie jak najwyższą sankcję karną, by tym samym skutecznie oddziaływać na zachowania oraz postawy żołnierzy i utworzyć przy tym dodatkowy instrument prawny wspierający utrzymanie dyscypliny w Siłach Zbrojnych RP.

5. Bunt a zamach stanu

Choć bunt to inny czyn aniżeli zamach stanu²⁴, to z perspektywy niniejszej pracy istotnym jest, aby omówić przestępstwo z art. 127 § 1 k.k., gdyż

- 21 Patrycja Kozłowska-Kalisz, *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa (Warszawa: Wolters Kluwer, 2019), 1024.
- 22 Marian Flemming, *Kodeks karny. Część wojskowa. Komentarz* (Warszawa: C. H. Beck, 2000), 58.
- 23 Możliwość użycia broni w ramach kontratypu ostatecznej potrzeby dopuszczały wcześniejsze kodyfikacje i tylko w określonych sytuacjach. Zob. także: Tadeusz Jaszowski, „Kilka uwag na temat wymuszenia posłuszeństwa w wojsku” *Wojskowy Przegląd Prawniczy*, nr 3 (1972): 310.
- 24 W ustawodawstwie rosyjskim czyn przestępny zbrojnego buntu (*wo-orużenij miatież*) stypizowany w art. 279 kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej w odróżnieniu od poszczególnych państw zachodnich nie jest przestępstwem wojskowym, lecz powszechnym, jego znamiona dotyczą integralności terytorium kraju oraz porządku konstytucyjnego.

jak już wcześniej tu wspomniano, wystąpienie tego pierwszego może w konsekwencji poskutkować drugim z nich. Choć faktem jest, że bunt to czyn, który mogliby popełnić jedynie wojskowi, tymczasem zamach stanu należy do przestępstw powszechnych, to warto zwrócić uwagę, iż w historii wielokrotnie bywało tak, że niepokoje w wojsku przeradzały się w o wiele bardziej ujemne w skutkach zdarzenia.

Istnieje mnóstwo przykładów, w których do zamachów stanu dochodziło w wyniku działań podejmowanych przez wojskowych przywódców oraz ich popleczników. Do najbardziej znanych należą m.in. tzw. przewrót majowy z 1926 roku, junta czarnych pułkowników, która przejęła władzę w wyniku zamachu stanu w 1967 roku w Grecji czy choćby pucz w Turcji, który miał miejsce zaledwie pięć lat temu²⁵. Jednym z najbardziej krwawych przykładów była jednak wojna domowa w Hiszpanii w latach 1936-1939. Znamiennym jest fakt, iż konflikt ten poprzedziły właśnie bunty żołnierzy w Maroku, które później przerodziły się w wojnę domową²⁶. Co warto również wziąć pod uwagę, wojna domowa w Hiszpanii, poprzedzona puczem wojsk lojalnych wobec generała Francisco Franco, trafiła na podatny grunt, jakim była polaryzacja społeczeństwa pomiędzy prawicą a lewicą, czego dowodzi fakt, iż głosy w wyborach parlamentarnych w 1936 roku rozłożyły się na obie strony praktycznie po połowie, a znaczenie centrum było marginalne²⁷.

W dzisiejszej Polsce polaryzacja społeczeństwa *manifestum non eget probationem* jest bardzo silna i abstrahując od jakichkolwiek poglądów politycznych, wszelkie niepokoje, przy ewentualnym niepomyślnym zbiegu okoliczności, mogłyby trafić na podatny grunt i przełożyć się na katastrofalne wręcz konsekwencje. Biorąc pod uwagę historyczne wydarzenia, można wnioskować, że jeśli dochodzi do buntu w wojsku, to zamach stanu wręcz jest jego naturalną konsekwencją, a w każdym razie niewiele dzieli te dwa czyny. Ponadto, co zostało wcześniej wspomniane, należy przyjrzeć się jeszcze kwestii członkostwa Polski w Pakcie Północnoatlantyckim. Wymieniony sojusz

W polskim k.k. takie same znamiona zawiera czyn przestępny zamachu stanu, Zob. także: Ugodowny Kodeks Rossijskiej Federacji ot 13 ijunia 1996 g. N 63-F , tekst Kodeksa opublikowan w „Rossijskiej gazecie” ot 18 (st.st. 1-96), 19 (st.st. 97-200), 20 (st.st. 201-265), 25 (st.st. 266-360) ijunia 1996 g. N 113, 114, 115, 118, dostępny w: <https://ru.wikisource.org/wiki>, [dostęp 06.02.2020 r.], dalej: k.k. FR.

25 *Nieudany pucz w Turcji i jego następstwa*, 18 lipca 2016. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-07-18/nieudany-pucz-w-turcji-i-jego-nastepstwa>. [dostęp: 14.05.2021].

26 Romero Salvado, *Wojna domowa w Hiszpanii 1936-1939* (Warszawa: Bellona, 2009), 93.

27 Ibidem, s. 88.

militarny stanowi istotną gwarancję bezpieczeństwa Polski wobec zagrożenia, jakie wciąż może nadejść ze strony państw wschodnioeuropejskich.

Gdyby doszło w Rzeczypospolitej do zamachu stanu, który, jak już wspomniano, mógłby być następstwem buntu wojskowego, nasze państwo całkowicie straciłoby na wiarygodności u zachodnich sojuszników, a przede wszystkim naruszyłby art. 10 Traktatu Waszyngtońskiego²⁸, na podstawie którego każdy kraj członkowski ma obowiązek (...) „wnosić wkład do bezpieczeństwa obszaru północnoatlantyckiego”. Oznacza to, iż gdyby doszło w naszym kraju do zamachu stanu, Polska jako region zdestabilizowany militarnie mogłaby nawet utracić członkostwo w NATO, co z punktu widzenia geostrategicznych interesów Rzeczypospolitej implikowałoby wiele ujemnych konsekwencji, w tym nawet zagrożenie dla naszej suwerenności. W związku z powyższym typizacja buntu wydaje się wręcz być sprawą nie tylko istotną, lecz nawet kluczową z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego, by prawo karne mogło spełniać w tym zakresie funkcję prewencyjno-wychowawczą i gasić w Wojsku Polskim ewentualne tendencje do niepokoju poprzez ustalenie odpowiednio wysokich sankcji karnych za dopuszczenie się omawianego przestępstwa, a w konsekwencji wspomagać utrzymanie porządku publicznego i być niejako wsparciem dla geostrategicznych interesów Polski.

6. Przestępstwo buntu w niemieckim ustawodawstwie

Przestępstwo buntu (*meuterei*) stypizowano m.in. w niemieckiej Wehrstrafgesetz²⁹. Omawiany czyn zawiera kilka elementów składowych. Pierwszym z nich jest wystąpienie co najmniej jednego spośród takich przestępstw, jak „odmowa posłuszeństwa” (*Gehorsamsverweigerung*), „groźba wobec przełożonego” (*Bedrohung lines Vorgesetzten*), „przymus wobec przełożonego” (*Notigung lines Vorgesetzten*) lub „napaść na przełożonego” (*Tatlicher Angriff gegen einen Vorgesetzten*)³⁰. Kolejnym elementem *sine qua non* warunkującym wystąpienie przestępstwa buntu są zamieszki, o czym mówi przepis

28 Traktat Północnoatlantycki sporządzony w Waszyngtonie dnia 4 kwietnia 1949 r. (tj.: Dz. U. 2000 nr 87 poz. 970).

29 Wehrstrafgesetz (WStG), Wehrstrafgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 24. Mai 1974 (BGBl. I S. 1213), das zuletzt durch Artikel 10 Absatz 8 des Gesetzes vom 30. Oktober 2017 (BGBl. I S. 3618) geändert worden ist, dostępny w: <https://www.gesetze-im-internet.de/wstrg/BjNR002980957.html>, [dostęp 24.03.2021], dalej WStG.

30 Przepisy § 20, § 23, § 24, § 25 WStG.

§ 27 pkt 1³¹, co więcej świadczy o tym także treść ust. 4 tego samego paragrafu³².

W typie kwalifikowanym niemiecki ustawodawca przewiduje karę od 1 do 10 lat pozbawienia wolności³³. Ma to miejsce, gdy zajdzie tzw. szczególny przypadek, który wedle znamion przepisu polega co do zasady na wywołaniu poważnych konsekwencji przy popełnieniu przestępstwa buntu, lub gdy sprawca jest prowodyrem. Wspomniane powyższe konsekwencje określa § 2 ust. 3 WStG³⁴. Polegają one na zagrożeniu bezpieczeństwa Republiki Federalnej Niemiec, skuteczności wojsk, życia lub zdrowia osoby lub rzeczy o znacznej wartości, które nie należą do sprawcy.

W typie uprzywilejowanym czyn ten popełniany jest, gdy sprawca jedynie bierze udział w zamieszkach, lub przed popełnieniem jednego

31 § 27, ust. 1 WStG, *Wenn Soldaten sich zusammenrotten und mit vereinten Kräften eine Gehorsamsverweigerung (§ 20), eine Bedrohung (§ 23), eine Nötigung (§ 24) oder einen tätlichen Angriff (§ 25) begehen, so wird jeder, der sich an der Zusammenrottung beteiligt, mit Freiheitsstrafe von sechs Monaten bis zu fünf Jahren bestraft*, tłumaczenie: Jeśli żołnierze, powodują zamieszki oraz działając wspólnie popełniają przestępstwo odmowy posłuszeństwa (§ 20), groźby wobec przełożonego (§ 23), przymusu wobec przełożonego (§ 24) lub napaści na przełożonego (§ 25), wszyscy zaangażowani w zamieszki, podlegają karze pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do pięciu lat.

32 § 27 ust. 4 WStG, *Wer sich nur an der Zusammenrottung beteiligt, jedoch freiwillig zur Ordnung zurückkehrt, bevor eine der in Absatz 1 bezeichneten Taten begangen wird, wird mit Freiheitsstrafe bis zu drei Jahren bestraft*, tłumaczenie: Kto jedynie bierze udział w zamieszkach, lecz dobrowolnie wraca do porządku przed popełnieniem jednego z czynów określonych w ust. 1 podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

33 § 27 ust. 3 WStG, *In besonders schweren Fällen ist die Strafe Freiheitsstrafe von einem Jahr bis zu zehn Jahren. Ein besonders schwerer Fall liegt in der Regel vor, wenn der Täter Rädelsführer ist oder durch die Tat eine schwerwiegende Folge (§ 2 Nr. 3) herbeiführt*, W szczególnie poważnych przypadkach kara wynosi od 1 do 10 lat pozbawienia wolności. Szczególnie poważny przypadek ma miejsce, gdy sprawca jest prowodyrem lub gdy czyn powoduje poważne konsekwencje (§ 2 ust. 3).

34 § 2 ust. 3 WStG, *eine schwerwiegende Folge eine Gefahr für die Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland, die Schlagkraft der Truppe, Leib oder Leben eines Menschen oder Sachen von bedeutendem Wert, die dem Täter nicht gehören*, tłumaczenie: Poważna konsekwencja jest to zagrożenie dla bezpieczeństwa Republiki Federalnej Niemiec, skuteczności wojsk, życia lub zdrowia osoby lub rzeczy o znacznej wartości, które nie należą do sprawcy.

z czynów wymienionych w ust. 1 odstępuje od jego dokonania. Jest to określone w przepisie § 27 ust. 4 WStG i sankcja karna przewidziana w tym wypadku może wynieść do 3 lat pozbawienia wolności. Na podstawie przepisu § 27 ust. 2³⁵. WStG karalne jest także usiłowanie. Ustawodawca w przepisie § 28 ust. 2³⁶ przewidział także możliwość odstąpienia od ukarania żołnierza, jeśli ten dobrowolnie udaremnił dokonanie omawianego przestępstwa lub dążył do tego.

Z powyższego wynika, iż ustawodawca niemiecki przewiduje bunt jako czyn zabroniony, dokonywany w porozumieniu pomiędzy żołnierzami Sił Zbrojnych Republiki Federalnej Niemiec. Należy zauważyć, iż w znamionach *meuterei* ustawodawca wymienia inne, wspomniane już w pracy typy czynów zabronionych. Każdy z nich, popełniony przez jednego żołnierza, nie wypełni znamion buntu. Inaczej sytuacja wygląda, jeśli któryś z wymienionych czynów w § 27 ust. 1 dokonany zostanie przez żołnierzy „zrzeszających się”. To jednak wciąż nie wszystko, gdyż trzeba jeszcze zwrócić uwagę na fakt, iż w przepisie mowa jest o zamieszkach, które również stanowią znamię buntu.

Dla porównania można wskazać, że w polskich przepisach jedynym odpowiednikiem zamieszek może być przestępstwo udziału w zbiegowisku stypizowanym w art. 254 k.k. W naszym ustawodawstwie przewidziane są typy takich czynów przestępnych jak czynna napaść, zmuszenie czy groźba bezprawna wobec przełożonego. W WStG stypizowano także odmowę posłuszeństwa, którą można uznać za odpowiednik odmowy wykonania rozkazu określonej przez art. 343 k.k. W Polsce tymczasem brak jest przepisu, który pozwalałby skazać żołnierza za bunt, ponadto w części wojskowej k.k. nigdzie nie został określony czyn udziału w zamieszkach czy też zbiegowisku w związku z czym, gdyby do takiego zdarzenia doszło, uczestnicy musieliby odpowiadać przed sądem powszechnym, a nie wojskowym.

35 § 27 ust. 2 WStG, *Der Versuch ist strafbar*, tłumaczenie: Usiłowanie jest karalne.

36 § 28 ust. 2 WStG, *Nach Absatz 1 wird nicht bestraft, wer nach der Verabredung freiwillig die Tat verhindert. Unterbleibt sie ohne sein Zutun oder wird sie unabhängig von seinem früheren Verhalten begangen, so genügt zu seiner Straflosigkeit sein freiwilliges und ernsthaftes Bemühen, die Tat zu verhindern*, tłumaczenie: zgodnie z ustępem 1 nie podlega karze ten, kto dobrowolnie udaremnił dokonanie czynu. Jeśli doszło do dokonania przestępstwa, mimo wcześniejszego zachowania, aby można było odstąpić od wymierzenia kary, wystarczy dobrowolne i rzeczywiste dążenie przez żołnierza do zapobieżenia dokonania czynu zabronionego.

7. Przepięstwo buntu w brytyjskim ustawodawstwie

W brytyjskiej ustawie Armed Forces Act 2006³⁷, podobnie jak w niemieckiej WStG, stypizowano przepięstwo buntu (*mutiny*). W tym wypadku ustawodawca bardziej ogólnikowo traktuje kwestię tego czynu zabronionego. Położono nacisk przede wszystkim na nienaruszalność autorytetu władzy wojskowej (dowództwa) oraz poszanowanie dyscypliny, natomiast przepisy nie określają dokładnie, w jaki sposób żołnierze mogliby osiągnąć wyżej wspomniane cele, co w gruncie rzeczy bardzo dobrze odzwierciedla anglosaski system prawny (*common law*), który z założenia dopuszcza pojawianie się luk prawnych. Przepięstwo buntu *sensu stricto* określone jest w sekcji 6-tej omawianego aktu prawnego, natomiast w sekcji 7-mej zawarte są znamiona czynu niestłumienia buntu (*failure to suppress mutiny*). Są to przepięstwa tego samego typu, różnica między nimi leży w zamiarze sprawcy. W wypadku buntu przepięzca bierze czynny udział, a zatem działa z zamiarem bezpośrednim obalenia władzy wojskowej Sił Zbrojnych Jej Królewskiej Mości. Czynu niestłumienia buntu dokonuje osoba podlegająca ustawie, która, mając wiedzę o nadchodzącym zagrożeniu, nie podjęła żadnych czynności by temu przeciwdziałać³⁸ i tym samym godzi się na związane z tym konsekwencje. W związku z powyższym bunt to przepięstwo, które popełnia się działając z zamiarem bezpośrednim a czyn niestłumienia buntu z zamiarem ewentualnym.

Czyn przepięstny buntu popełniany jest w wypadku, gdy co najmniej dwie osoby podlegające prawu służbowemu działają w porozumieniu z zamiarem obalenia bądź stawiania oporu władzy³⁹ lub okazują nieposłuszeństwo

37 Armed Forces Act 2006, UK Public General Acts, 2006 c. 52, Table of contents, dostępny w: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/52/contents>. [dostęp: 21.08.2020].

38 Sekcja 7, podsekcja 1, pkt. a oraz pkt. b, Armed Forces 2006, *A person subject to service law commits an offence if he fails to take such steps as he could reasonably be expected to take to prevent or suppress it*, tłumaczenie: Osoba podlegająca prawu służbowemu popełnia przepięstwo, jeżeli wie, że bunt ma miejsce lub jest zagrożony i nie podejmie kroków, których podjęcia można było od niej oczekiwać, aby temu zapobiec.

39 Sekcja 6, podsekcja 2, pkt. a podpunkt 1, Armed Forces 2006, *For the purposes of this section a person subject to service law takes part in a mutiny if in concert with at least one other person subject to service law, he acts with the intention of overthrowing or resisting authority*, tłumaczenie: Dla celów tej sekcji, osoba podlegająca prawu służbowemu bierze udział w buncie, jeśli w porozumieniu z przynajmniej jedną osobą podlegającą prawu służbowemu działa z zamiarem obalenia albo stawiania oporu władzy.

w okolicznościach podważających dyscyplinę⁴⁰. Karalne jest także przygotowanie do popełnienia czynu przestępnego buntu, a więc w wypadku przepisów brytyjskich samo wejście w porozumienie z co najmniej jedną inną osobą podlegającą celem obalenia władzy⁴¹ bądź stawiania jej oporu czy też okazania nieposłuszeństwa⁴².

Należy jednak pamiętać, iż poprzez „władzę” ustawa ma na myśli wyłącznie władze wojskowe Sił Zbrojnych Jej Królewskiej Mości⁴³, a więc nie można mówić o buncie w wypadku ewentualnego zamachu na instytucje cywilne. Za czyn przestępny buntu, a także niepowstrzymanie buntu, ustawa Armed Forces 2006 przewiduje karę nawet dożywotniego pozbawienia wolności⁴⁴.

-
- 40 Sekcja 6, podsekcja 2, pkt. a podpunkt 2, Armed Forces 2006, *For the purposes of this section a person subject to service law takes part in a mutiny if in concert with at least one other person subject to service law, he disobeys authority in such circumstances as to subvert discipline*, tłumaczenie: Dla celów tej sekcji, osoba podlegająca prawu służbowemu bierze udział w buncie, jeśli w porozumieniu z przynajmniej jedną osobą podlegającą prawu służbowemu odmawia posłuszeństwa władzy w okolicznościach, które podważają dyscyplinę.
- 41 Sekcja 6, podsekcja 2, pkt. b, Armed Forces 2006, *For the purposes of this section a person subject to service law takes part in a mutiny if he agrees with at least one other person subject to service law to overthrow or resist authority*, tłumaczenie: Dla celów tej sekcji, osoba podlegająca prawu służbowemu bierze udział w buncie, jeśli wchodzi w porozumienie z co najmniej jedną osobą podlegającą prawu służbowemu, aby obalić lub sprzeciwić się władzy.
- 42 Sekcja 6, podsekcja 2, pkt. c, Armed Forces 2006, *For the purposes of this section a person subject to service law takes part in a mutiny if he agrees with at least one other person subject to service law to disobey authority, and the agreed disobedience would be such as to subvert discipline*, tłumaczenie: Dla celów tej sekcji, osoba podlegająca prawu służbowemu bierze udział w buncie, jeśli wchodzi w porozumienie z co najmniej jedną osobą podlegającą prawu służbowemu aby obalić lub sprzeciwić się władzy.
- 43 Sekcja 6, podsekcja 3, pkt. a, Armed Forces 2006, *For the purposes of subsection (2) “authority” means lawful authority in any part of Her Majesty’s forces or of any force co-operating with them*, tłumaczenie: „Władza” oznacza legalną władzę w jakiegokolwiek części Sił Zbrojnych Jej Królewskiej Mości lub jakiegokolwiek siły zbrojnej z nią współpracującej.
- 44 Sekcja 6, podsekcja 4, Armed Forces 2006, *A person guilty of an offence under this section is liable to any punishment mentioned in the Table in section 164, and any sentence of imprisonment imposed in respect of the offence*

8. Typizacja przestępstwa buntu *de lege ferenda*

W kwestii typizacji przestępstwa buntu należy wziąć pod uwagę różne płaszczyzny. Na początku istotnym jest sprecyzowanie, gdzie dokładnie w kodeksie karnym należałoby umieścić to przestępstwo. Biorąc pod uwagę, że bunt ze względu na swą istotę jest czynem naruszającym dyscyplinę, nie mógłby być zapisany nigdzie indziej niż w rozdziale XL k.k. zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko zasadom dyscypliny wojskowej”. Ważne jest również, by dokonać wyboru, który konkretnie artykuł miałby określać nowe przestępstwo. W tym wypadku uwzględnić należy fakt, iż czyn ten zawierałby znamiona kilku innych czynów stypizowanych już w art. 343, 345 oraz 346 k.k. W związku z tym, aby zachować pewien porządek, artykuł ten musiałby być określony już po tych wcześniejszych.

W przepisie art. 347 k.k. zawarta jest sankcja karna za znieważenie przełożonego. Biorąc pod uwagę fakt, iż bunt w swojej istocie jest wymierzony *in principium* przeciwko władzy wojskowej, powinien być stypizowany w przepisie art. 347a. Kolejną istotną kwestią są znamiona buntu. W tej sprawie wydaje się, iż WStG w sposób dostatecznie wyczerpujący określa znamiona tego czynu i w polskim k.k. w dużej mierze można zastosować rozwiązania podobne, do niemieckich, choć w pewnych aspektach, również do brytyjskich. Po pierwsze, aby można było mówić o przestępstwie buntu, żołnierze musieliby działać w porozumieniu celem dokonania jednego z konkretnych czynów zabronionych, jak groźba karalna, niewykonanie rozkazu, czynna napaść, zmuszenie przełożonego wskazanych w WStG. W wypadku polskiego ustawodawstwa czyny te określone są w art. 343, 345 oraz 346 k.k. Po drugie, niemiecka ustawa mówi jeszcze o udziale w „zamieszkach”, co oznacza, że oprócz wspomnianych wcześniej czynów musi wystąpić jeszcze to jedno zachowanie więcej niż jednej osoby. W polskim ustawodawstwie karnym nie stypizowano przestępstwa „zamieszek”, lecz ustawodawca określił w art. 254 § 1 k.k. występki „zbiegowiska”, który w swoich znamionach nie odbiega od tego pierwszego. Wspomniany czyn w gruncie rzeczy mógłby stanowić jedną z konsekwencji buntujących się żołnierzy.

may be for life, tłumaczenie: Osoba winna przestępstwa, o którym mowa w tej sekcji, podlega karze wymienionej w tabeli w sekcji 164, a każda kara pozbawienia wolności orzeczona za przestępstwo może być dożywotnia oraz Sekcja 7, podsekcja 3, Armed Forces 2006, *A person guilty of an offence under this section is liable to any punishment mentioned in the Table in section 164, and any sentence of imprisonment imposed in respect of the offence may be for life*, tłumaczenie: Osoba winna przestępstwa, o którym mowa w tej sekcji, podlega karze wymienionej w tabeli w sekcji 164, a każda kara pozbawienia wolności orzeczona za przestępstwo może być dożywotnia.

Oprócz znamion występujących w WStG warto byłoby też wziąć jeszcze pod rozwagę czyn „znieważenia przełożonego”, mogący wystąpić jako część składowa buntu. Biorąc pod uwagę fakt, iż omawiany czyn miałby w swoim założeniu zmierzać do obalenia dowództwa czy też wymuszenia na nim pewnych zachowań, trudno pominąć występki z art. 347 k.k., gdyż przy ewentualnym buncie najprawdopodobniej zaistniałaby *vis maior* i żołnierze także dopuściliby się wspomnianego przestępstwa. Właściwie w tak ekstremalnej sytuacji trudno sobie wyobrazić, by do wypełnienia znamion znieważenia przełożonego nie doszło. Trzeba jednak zwrócić uwagę nie tylko na to, w jaki sposób do buntu mogłoby dojść, czy też na określeniu znamion tego czynu w ustawie, lecz także na to, co miałyby być jego celem. W tym miejscu należy ponownie przywołać brytyjską ustawę Armed Forces z 2006 roku, w której przewidywano nie tyle to, w jaki sposób bunt miałby się odbyć, ile jego skutki, polegające na obaleniu władzy wojskowej Sił Zbrojnych Jej Królewskiej Mości czy też stawianiu jej oporu lub na nieposłuszeństwie wobec niej w okolicznościach, w których mogłaby zostać podważona dyscyplina. Dyskusyjnym jest, czy jako wypadkową buntu należałoby kwalifikować ten drugi przypadek, ale kwestia obalenia władzy wojskowej jest bezsprzeczną konsekwencją omawianego czynu. Zatem również w polskim ustawodawstwie należy zawrzeć obalenie władzy wojskowej jako jeden z możliwych celów dokonania omawianego czynu. Ponadto pamiętać trzeba jeszcze o jednym – w obecnych czasach Siły Zbrojne RP są w pełni uzawodowione. Oznacza to, że żołnierze nie mieszkają na co dzień w koszarach, jednostkach etc., lecz w swoich prywatnych lokalach. W związku z tym bunt wcale nie musi mieć na celu obalenia wyłącznie władzy wojskowej, lecz także cywilną. Jeśli weźmiemy pod uwagę fakt, iż żołnierzom łatwiej jest uzyskać dostęp do broni niż cywilom oraz to, iż na co dzień poza czasem pracy przebywają poza jednostką, może okazać się, iż bunt przeciw władzy cywilnej jest nawet bardziej prawdopodobny niż przeciw wojskowej, gdyż w takiej sytuacji jest *manifestum non eget probationem* łatwiejszy do przeprowadzenia a może okazać się bardziej znamienne w skutkach.

Poza wymienionymi celami pamiętać należy, iż bunt również może wywołać ujemne następstwa, takie jak śmierć człowieka czy nawet wielu osób, ale także przyczynić się do usunięcia organu konstytucyjnego czy nawet zmiany ustroju państwa. Te aspekty również trzeba wziąć pod uwagę przy określaniu znamion przestępstwa buntu. Kolejnym istotnym elementem, na który bezwzględnie należy zwrócić uwagę przy typizacji przestępstwa buntu, jest użycie broni przez żołnierzy podczas dokonywania tego czynu. Przepisy karno-wojskowe zarówno brytyjskie, jak i niemieckie nie określają konkretnej sankcji za przestępstwo buntu z użyciem broni, a przecież jest to istotne choćby z punktu widzenia zagrożenia bezpośredniego życia i zdrowia.

Opierając się na wyżej przywołanych znamionach oraz konsekwencjach, a także innych elementach dotyczących omawianego czynu, mógłby on być stypizowany w k.k. w następujący sposób:

Art. 347a

§ 1 Żołnierz, który w celu obalenia przemocą władzy wojskowej lub cywilnej w porozumieniu z innymi żołnierzami podejmuje działalność zmierzającą bezpośrednio do urzeczywistnienia tego celu, dopuszcza się czynów określonych w art. 343, 345, 346 lub 347 podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

§ 2 Żołnierz, który dopuszczając się czynu określonego w § 1 używa broni palnej, noża lub innego podobnie niebezpiecznego przedmiotu podlega karze pozbawienia wolności od 2 lat do 12.

§ 3 Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 lub 2 jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób, przeciw której czyn był skierowany, sprawca podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 8.

§ 4. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1, 2 lub 3 jest usunięcie przemocą konstytucyjnego organu Rzeczypospolitej Polskiej, sprawca podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 5.

§ 5. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1, 2 lub 3 jest zmiana przemocą ustroju Rzeczypospolitej Polskiej, sprawca podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 10, karze 25 lat pozbawienia wolności albo karze dożywotniego pozbawienia wolności.

§ 6 Żołnierz, który czyni przygotowania do dokonania czynu określonego w § 1 podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

9. Podsumowanie

Jak już wcześniej wspomniano, do zdarzeń, które można by było zakwalifikować jako bunt, dochodzi niejednokrotnie na całym świecie. Co do zasady ma to miejsce w państwach słabo ewentualnie średnio rozwiniętych lub takich, w których trwają działania zbrojne czy też niepokoje społeczne. W Polsce obecnie konflikt zbrojny wydaje się mało prawdopodobny, a sytuacja ekonomiczna jest względnie stabilna, choć z powodu pandemii wirusa SARS-CoV-2 oraz innych czynników, choćby takich jako ogólnoswiatowa recesja będąca następstwem wspomnianego wirusa, wiele może się w tej materii zmienić. Sumując jeszcze do tych okoliczności fakt, iż żołnierze nie mogą zgodnie z literą obowiązującego prawa zrzekać się w związki zawodowe, czy też ogłosić strajku, ryzyko niepokojów objawiających się agresją niechybnie wzrasta. Niezależnie jednak od tego powinny być wprowadzone odpowiednie rozwiązania prawne. Dodatkowo trzeba też pamiętać o tym, iż niepokoje w armii mogą wystąpić również w wyniku niskiej jakości dowodzenia, co prawdopodobne jest zwłaszcza w trakcie prowadzenia działań zbrojnych.

Biorąc pod uwagę niebezpieczeństwo zamachu stanu, który w skrajnych okolicznościach mógłby być konsekwencją buntu w wojsku, kluczową zasadą prawa karnego z punktu widzenia omawianego czynu byłaby funkcja prewencyjno-wychowawcza, której zadaniem jest wykształcanie w ludziach odpowiednich postaw, by ci przestrzegali prawa⁴⁵. Zatem, aby zapewnić bezpieczeństwo w kraju, należy wprowadzać odpowiednie rozwiązania prawne, które pozwolą zadbać o dyscyplinę w wojsku oraz ograniczą możliwość wybuchu buntu wojskowego, jak w Hiszpanii, Birmie czy choćby w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Typizacja buntu jako przestępstwa jest w tym wypadku słusznym *remedium*.

Bibliografia

- Adamczyk Mieczysław, Stefan Pastuszka, *Konstytucje polskie w rozwoju dziejowym, 1791-1982*. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1985.
- Bilicki Józef, Eugenia Kempara, „Czynna napaść na przełożonego i starszego stopniem w świetle przepisów kodeksu karnego” *Wojskowy Przegląd Prawniczy*, nr 4 (1971): 450-467.
- „Bunt wojskowych na Filipinach trwał niecałą dobę” *wyborcza.pl*, 28 lipca 2003 r. <https://wyborcza.pl/1,75248,1595122.html>.
- Flemming Marian, *Kodeks karny. Część wojskowa. Komentarz*. Warszawa: C. H. Beck, 2000.
- Golonka Wojciech, „Mocny apel generałów – prezydent Macron pozostaje głuchy” *DoRzeczy.pl*, 22 kwietnia 2021 r. <https://dorzeczy.pl/tylko-na-dorzeczy/180456/list-generalow-do-macrona-przestrzegaja-przed-wojna-domowa.html>.
- Hanausek Tadeusz, „Działanie w przypadku ostatecznej potrzeby” *Wojskowy Przegląd Prawniczy*, nr 1 (1963): 45-67.
- Jaszowski Tadeusz, „Kilka uwag na temat wymuszenia posłuszeństwa w wojsku” *Wojskowy Przegląd Prawniczy*, nr 3 (1972): 308-317.
- Kania Leszek, „Przegląd i charakterystyka źródeł wojskowego prawa karnego w dawnej Polsce na tle dziejów polskich sił zbrojnych (do 1795 r.): rys prawno-historyczny” *Prace Instytutu Prawa i Administracji Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Sulechowie. Studia Lubuskie*, nr 1 (2005). https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Lubuskie_prace_Instyutu_Prawa_i_Administracji_Panstwowej_Wyzszej_Szkoly_Zawodowej_w_Sulechowie/Studia_Lubuskie_prace_Instyutu_Prawa_i_Administracji_Panstwowej_Wyzszej_Szkoly_Zawodowej_w_Sulechowie-r2005-t1/Studia_Lubuskie_prace_Instyutu_Prawa_i_Administracji_Pan-

45 Patrycja Kozłowska-Kalisz, *Prawa karne materialne. Część ogólna* red. Marek Mozgawa (Warszawa: Wolters Kluwer, 2016), 28.

stwowej_Wyzszej_Szkoly_Zawodowej_w_Sulechowie-r2005-t1-s31-51/ Studia_Lubuskie_prace_Institutu_Prawa_i_Administracji_Panstwowej_Wyzszej_Szkoly_Zawodowej_w_Sulechowie-r2005-t1-s31-51.pdf, 31-50.

Kozłowska-Kalisz Patrycja, *Kodeks karny. Komentarz*, red. Marek Mozgawa. Warszawa: Wolters Kluwer, 2019.

Kozłowska-Kalisz Patrycja, *Prawa karne materialne. Część ogólna*, red. Marek Mozgawa. Warszawa: Wolters Kluwer, 2016.

Kucharczyk Mateusz, „Kolejny list wojskowych. Ostrzegają przed wewnętrznym konfliktem” *EURACTIV.pl*, 11 maja 2021 r. <https://www.euractiv.pl/section/bezpieczenstwo-i-obrona/news/francja-macron-le-pen-wojskowi-list-islam-wojna-domowa/>.

Kutrzeba Stanisław, *Polskie ustawy i artykuły wojskowe od XV do XVIII wieku* Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1937.

Kwiatkowska Agnieszka, „Wojskowy zamach stanu w Mjanmie. Aung San Suu Kyi aresztowana” *wyborcza.pl*, 1 lutego 2021. <http://arch.historiaimedia.org/2010/08/02/przypisy-do-internetu-w-pracy-naukowej/index.html>.

„List byłych generałów USA: Kraj skręcił w kierunku socjalizmu i marksistowskiej tyranii” *DoRzeczy.pl*, 13 maja 2021 r. <https://dorzeczy.pl/opinie/184409/list-generalow-usa-kraj-skrecil-w-kierunku-tyranii.html>.

Lityński Adam, „Prawo karne w okresie PKN – wahania i decyzje” *Roczniki Administracji i Prawa*, nr 1 (2015): 61-79.

Nieudany pucz w Turcji i jego następstwa, 18 lipca 2016 r. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-07-18/nieudany-pucz-w-turcji-i-jego-nastepstwa>.

Salvado Romero, *Wojna domowa w Hiszpanii 1936-1939*. Warszawa: Bello-na, 2009.

Srebrakowski Aleksander, *Sejm Wileński 1922 roku. Idea i realizacja*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995.

Świętoń Kamil, „Coraz ostrzejszy bunt żołnierzy w Bangladesz” *e-polityka.pl*, 26 lutego 2009 r. http://www.e-polityka.pl/a.15159.d.17.Coraz_ostrejszy_bunt_zolnierzy_w_Bangladeszu.html.

Warecka Katarzyna, *Strasburg: państwo musi chronić młodych żołnierzy przed „falą”*. *Mosendz przeciwko Ukrainie* – wyrok ETPC z dnia 17 stycznia 2013 r., skarga nr 52013/08, LEX/el. 2014.

This article is published under a Creative Commons Attribution 4.0 International license.

For guidelines on the permitted uses refer to <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>